

ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ

Віктор КАВЕЦЬКИЙ

СТАВЛЕННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ ДО СВІТУ ПРОФЕСІЙ В УМОВАХ РИНКУ ПРАЦІ

Стаття присвячена проблемі дослідження ставлення школярів до різних професій. Проаналізовано престижні і непрестижні професії з точки зору учнів різних вікових категорій відповідно до місця їхнього проживання.

Поступальний розвиток України в умовах глобалізації суспільства, переформатування світової економіки потребують системних змін в усіх галузях. Особливої значущості набуває потреба в підготовці висококваліфікованих фахівців, які забезпечать конкурентоспроможність країни на світових ринках. Основи підготовки професіонала закладаються в загальноосвітній школі. Особливий акцент необхідно зробити на забезпечення високого рівня готовності школяра до адекватного, свідомого вибору професії. Тому метою статті є аналіз позицій школярів з питань професійного самовизначення.

Є. Клімов, розглядаючи сутність професійного самовизначення школярів, акцентував увагу на побудові учнями образів свого бажаного майбутнього, результатів (мети) у своїй свідомості, на особливостях саморегуляції, оволодінні засобами, особливостях самоусвідомлення, своїх особистих якостях і свого місця в системі ділових міжлюдських стосунків [3, 27].

А. Черневська виділяє п'ять основних параметрів готовності до вибору професії (в її визначенні — професійної зрілості):

- 1) автономність;
- 2) інформованість про світ професій і вміння зіставляти інформацію зі своїми особливостями;
- 3) уміння приймати рішення;
- 4) уміння планувати своє професійне життя;
- 5) емоційне включення в ситуацію рішення [5, 12].

Результатом професійного самовизначення школяра (як його самостійної діяльності) є його особистий професійний життєвий план, або, як зазначає Є. Клімов, план професійного «старту» і подальші за ним кроки [3, 28]. В основі такого плану лежить гармонійне поєднання трьох складових так званої «формули вибору професії»:

- 1) «хочу» (інтереси, нахили);
- 2) «можу» (здібності, стан здоров'я);
- 3) «треба» (світ професій, потреба суспільства в кадрах).

Підготовка до вибору професії стосовно першої частини «формули» (хочу) полягає у формуванні ціннісних орієнтацій, мотивів, інтересів та інших якостей і установок особистості, що характеризують її ставлення до тих чи інших видів діяльності. Вказані якості і установки називають професійною спрямованістю [1, 21].

Спрямованість кваліфікується з точки зору рівня цінностей орієнтації. Виділяють три типи спрямованості:

- 1) особистість внутрішньо, структуровано зорієнтована на цінності;
- 2) особистість формально, зовнішньо зорієнтована на цінності на рівні уявлень, знань;
- 3) особистість дезорієнтована стосовно цінностей [2, 42].

Така кваліфікація використовується як критерій для оцінки і готовності до вибору фаху. Деякі оптанти внутрішньо, структурно зорієнтовані на певні цінності, зустрічається категорія випускників шкіл, які зовнішньо зорієнтовані на ті чи інші професії. Такі учні мають певні знання і уявлення про професії, але не мають ще необхідної готовності, установки як фактора,

що керує їхньою діяльністю. Певна група учнів дезорієнтована в професійних цінностях. Вони, як правило, визначають для себе професію або всупереч інтересом суспільства, або ж переоцінивши чи, навпаки, недооцінивши себе.

Спрямованість проявляється у формах спонукань (бажань, потягів або прагнень). Вищою формою спонукань є переконання. У процесі формування і розвитку особистості спонукання стають стійкішими, узагальнюються, усвідомлюються, набувають оціночного характеру. Існують два види оцінок: емоційно — чутливі (позитивні і негативні оцінки) і раціональні [2, 43].

Становлення професійної спрямованості передбачає, насамперед, формування стійких інтересів. Професійні інтереси виражені в усвідомленій значущості професії і її емоційній привабливості для людини. Він може виражатися і як прояв зацікавленості у творчій складовій професії, в перспективах, що виражаються в саморозвитку, в підвищенні рівня своєї освіти чи кваліфікації.

Професійні інтереси поділяють на:

1) безпосередні професійні інтереси:

- професійно-специфічний інтерес (інтерес до предметів, процесів та результатів праці);
- загально-професійний інтерес (інтерес до найзагальніших, широкодоступних для сприйняття якостей професії);

1) опосередковані професійні інтереси:

- професійно-пізнавальний інтерес (інтерес до пізнання певних природних, технічних, гуманітарних та ін. процесів та явищ);
- інтерес до самовиховання (прагнення до духовного збагачення і формування суб'єктивно цінних якостей особистості);
- інтерес супутніх можливостей (прагнення задовольнити за допомогою професії певні духовні і життєво-побутові запити, потреби);
- невизначені інтереси (неусвідомлені емоційні потяги до певної професії);
- престижний інтерес (прагнення вибирати професії, що найбільше цінуються в суспільстві [6, 19–27].

Формування стійких професійних інтересів у школярів — це першочергове завдання професійної орієнтації. Необхідно враховувати всі чинники, що впливають на цей процес. Одним з головних є вплив на формування інтересу до тієї чи іншої професії в опанта, її престижність у суспільстві.

Проблемою вивчення престижності тих чи інших професій на різних суспільно-економічних етапах займалися чимало дослідників: А.Голомшток, Є. Павлютенков, В. Єндальцев, Х. Тітма, Г.Чердиченко, В.Шубкін, В. Ярошенко та ін. Під престижністю професії більшість науковців розуміють оцінку того чи іншого виду професійної діяльності суспільством, соціальною групою чи окремою особистістю.

Престижність професій формується, насамперед, під впливом соціально-економічних факторів. Умовами, що впливають на престижність професії, є: ступінь технічної оснащеності праці, її санітарно-гігієнічні умови, матеріальне забезпечення, інтелектуальний зміст, перспективність для підвищення освіти, культури, кваліфікації працівника. Престижність визначається не тільки змістом праці, а й її умовами. Зокрема, шкідливість, небезпечність, одноманітність і монотонність праці багатьма людьми сприймається негативно. До об'єктивних факторів відносять значущість професії для суспільства, характер праці кожного виду діяльності. До суб'єктивних: відмінності в оцінках видів діяльності, обумовлені індивідуальними здібностями, знаннями, інтересами, життєвими планами [2, 46]. Зазначимо, що нині в суспільстві переважає суб'єктивна оцінка тих чи інших професій, яка далеко не завжди враховує об'єктивні параметри кожної з них. Суттєвий вплив на це здійснили засоби масової інформації, що досить тенденційно представляють різні види професійної діяльності. Суб'єктивні оцінки престижу професій не є випадковими. Їх слід розглядати як перетворене відображення дійсних зв'язків, що мають місце в суспільстві. Суб'єктивні оцінки включають низку елементів, що базуються на різних критеріях і багато з яких можна виразити лише в показниках суб'єктивного ставлення. Наприклад, неможливо судити про ступінь задоволення потреб людини, оперуючи лише певною кількістю матеріальних благ, оскільки процес формування потреб у різних соціальних, професійних і вікових групах має свою специфіку.

ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ

Ставлення до різних професій у людини формується ще задовго до того, як вона вступає у спілкування з представниками певного фаху. Завдяки інформації, яку людина отримує в процесі соціалізації на стадії навчання, але ще до того, як перед нею постає питання про вибір професії, вона вже певною мірою зорієнтована, як оцінювати те чи інше заняття, той чи інший трудовий шлях. Стійкість цієї інформації зумовлює певну повторюваність оцінок професій, типів поведінки для представників певного соціального класу. Зрозуміло, що не слід ігнорувати роль власної системи цінностей, ставлень, оцінок конкретною особистістю того чи іншого фаху. Однак характер знань, поєднання власного і чужого досвіду в одному й тому ж віці у представників одного й того ж соціального прошарку приблизно аналогічні. Тому вивчення, оціночне ставлення, сприймання різних професій школярами певного вікового періоду допоможе ефективніше побудувати структуру професійної орієнтації.

З метою вивчення престижності професій серед школярів було досліджено позиції учнів 5, 7, 9 та 11 класів. Усього дослідженням було охоплено 2009 учнів.

Проаналізуємо ставлення п'ятикласників до різних професій (див. табл.). Найпрестижнішими, на їхню думку, є професії юриста (25,2%), лікаря (24,3%), вчителя (16,7%). Називаючи професії лікаря і вчителя, учні обґрунтовували свою відповідь тим, що ці професії є найпотрібніші. На цьому віковому етапі зафіксована чітка різниця у думках школярів відповідно до статі: хлопці набагато частіше називають спортсменів (насамперед, вони мають на увазі футболістів), міліціонерів, політиків серед престижних, а дівчата — лікарів, учителів, дизайнерів, а також представників професій культурно-мистецького спрямування.

Оцінка престижності професій учнями загальноосвітніх шкіл (в %)

Критерії	V класи		VII класи		IX класи		XI класи	
	к-сть учнів	ранг	к-сть учнів	ранг	к-сть учнів	ранг	к-сть учнів	ранг
Будівельник	9,9	4	3	10	2,6	12	0,7	12
Юрист	25,2	1	29,6	1	36,6	1	28,9	1
Підприємець	6,2	6	9,6	4	13,6	4	15,5	4
Керівник	0,9	12	4,4	8	5,2	9	1,5	11
Лікар	24,3	2	10,4	3	19,8	3	21,5	2
Програміст	3,5	9	6,7	5	11,9	5	12,6	6
Спортсмен	9,9	4	3	10	1,7	13	1,5	11
Економіст	0,9	12	4,4	8	27,2	2	15,5	4
Слюсар – механік	0,9	12	2,2	11	3,4	11	2,2	10
Перекладач	2,6	10	5,2	7	11,1	6	14,8	5
Банкір	1,8	11	5,9	6	6	8	17	3
Кухар	1,8	11	-	-	1,7	13	1,5	11
Політик	4,4	8	12,6	2	7,7	7	5,2	8
Архітектор	-	-	1,5	12	2,6	12	0,7	12
Викладач	1,8	11	0,7	13	1,7	13	0,7	12
Журналіст	0,9	12	1,5	12	4,3	10	2,2	10
Психолог	-	-	-	-	5,2	9	3,7	9
Вчитель	16,7	3	4,4	8	3,4	11	5,2	8
Менеджер	0,9	12	1,5	12	13,6	4	8,9	7
Дизайнер	7	5	3,7	9	11,9	5	3,7	9
Дипломат	-	-	0,7	13	1,7	13	1,5	11
Актор	1,8	11	4,4	8	1,7	13	0,7	12
Маркетолог	-	-	-	-	1,7	13	1,5	11
Танцюрист	1,8	11	1,5	12	-	-	0,7	12
Перукар	1,8	11	5,2	7	2,6	12	1,5	11
Спеціаліст туристичної сфери	-	-	2,2	11	3,4	11	-	-
Співак	5,3	7	3,7	9	1,7	13	-	-
Міліціонер	6,2	6	0,7	13	1,7	13	-	-

ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ

Модель	-	-	1,5	12	1,7	13	-	-
Модельєр	-	-	0,7	13	4,3	10	-	-
Столяр	-	-	0,7	13	3,4	11	-	-
Не знають	6,2	-	5,2	-	4,3	-	3	-

Водночас вони яскраво змальовують причини престижності: слава, популярність та ін. романтичні принади. Міські п'ятикласники набагато частіше за своїх сільських однолітків серед престижних називають юридичні спеціальності.

Семикласники так, як і п'ятикласники, зрештою, як і учні всіх інших вікових категорій, найпрестижнішими вважають спеціальності юридичної сфери (29,6%). Так само високо вони оцінили і фах лікаря. Водночас, порівняно з думками п'ятикласників, зростає рейтинг підприємців і програмістів та відходять на другий план спеціальності спортивної та педагогічної галузі. Коефіцієнт рангової кореляції між відповідями учнів п'ятих та сьомих класів — 0,91. Особливість оцінки професій семикласниками полягає в тому, що вони високе місце відвели політикам. Стосовно останніх у багатьох школярів склалася дещо хибна думка, оскільки, правильно відзначаючи їхнє високе матеріальне забезпечення, учні стверджують, що ті «нічого не роблять». Хлопці семикласники частіше за дівчат високо оцінюють підприємців, політиків, а останні — лікарів, економістів, перекладачів. Загострене уявлення про цінність зовнішньої краси у дівчаток зумовлює їхню високу оцінку відповідних професій: перукаря, візажиста та ін. Міські семикласники частіше за сільських однолітків серед престижних називають професію програміста, натомість останні — лікаря.

Аналіз думок дев'ятикласників показав, що серед найпрестижніших, на їхню думку, професій чільні місця продовжують посідати спеціальності юридичної та медичної галузей. Коефіцієнт рангової кореляції між відповідями учнів сьомих та дев'ятих класів — 0,92. Водночас суттєво зростає оцінка економічної сфери: з 0,9% у 5 кл. і 4,4% у 7 кл. до 27,2% у 9 кл. Також значно зростає рейтинг менеджерів і дизайнерів. Дев'ятикласниці, як і семикласниці, вище, ніж хлопці однолітки, оцінюють професії лікаря, перекладача, дизайнера. До зазначеного переліку на цьому віковому етапі ще додаються професії психолога і модельєра. Як і міські семикласники, їхні візаві з 9 класу частіше за сільських однолітків серед престижних називають спеціальності, пов'язані з програмуванням на комп'ютері, а також професії дизайнера, підприємця, перекладача. Натомість сільські дев'ятикласники до престижних віднесли певні робітничі спеціальності: електромонтера, слюсаря, столяра.

На перші позиції серед престижних професій у випускників шкіл, окрім традиційних — юриста і лікаря, виходять спеціальності фінансово-економічної сфери: банкіри, економісти, підприємці. Натомість так звані романтичні професії (спортсмен, міліціонер), спеціальності мистецького спрямування і управлінські професії (політика, директора — останнього часто вказують учні, незважаючи на те, що це посада, а не спеціальність) відходять на другий план. Випускники — юнаки більш високо оцінюють професії програмістів, підприємців, а дівчата — лікарів, перекладачів. Одинадцятикласники частіше за своїх молодших товаришів згадують серед престижних спеціальностей, пов'язані з економікою, банківською справою, менеджментом. Коефіцієнт рангової кореляції між відповідями учнів дев'ятих та одинадцятих класів — 0,96.

Щодо непрестижних професій, то аналіз позицій учнів усіх досліджуваних класів показав, що перше місце впевнено посідає прибиральниця (від 23,7% до 38,7%). Друге місце учні 5, 7 та 9 класів віддають професії вчителя (від 10,8% до 23,8%) Випускники на друге місце вивели інший педагогічний фах — вихователь (11,8%). Третю позицію вони віддали вчителям і дояркам — по 6,7%. Основні причини віднесення прибиральниці до непрестижних професій — учням не подобається процес і умови їхньої праці, низьке матеріальне забезпечення. Схожі пояснення і стосовно учительського фаху: учнів не влаштовують низька заробітна плата, умови праці, її результати. Учні зазначають, що «у вчителів швидко псується нерви», «зараз дуже важкі діти», «вони [вчителі] сильно мучаться» тощо.

Міські учні 5 і 7 класів частіше за своїх однолітків з села до непрестижних відносять професії продавця і шахтаря, а останні — лікаря. Також сільські школярі усіх досліджуваних вікових періодів серед непрестижних часто згадують спеціальності, пов'язані з аграрною сферою: трактористів, комбайнерів, доярок, а міські — робітничі спеціальності: малярів, водіїв, сантехніків.

Останні роки спостерігається стійка тенденція до збільшення трудової міграції громадян України до інших країн. Це явище знайшло своє відображення і у ставленні учнів до певного роду трудової діяльності. Так, до неprestижних професій окремі школярі віднесли перевізників, які «відвозять українців закордон», працю «служниць» (жінок, які на чужині доглядають малолітніх дітей і людей літнього віку, виконують домашню роботу).

Загалом у ставленні учнів до різних професій можна виділити такі тенденції:

- уже учні п'ятих, сьомих класів починають визначати основний блок престижних професій (юристи, лікарі, представники фінансово-економічної і торговельно-комерційної сфери), які вважають престижними й старшокласники;

- у зв'язку з подальшою комп'ютеризацією суспільства школярі серед престижних постійно виділяють фах програміста;

- для міських учнів усіх досліджуваних вікових груп характерне нехтування робітничими професіями, а для сільських — спеціальностями аграрної сфери;

- найзначніші зміни спостерігаємо в ставленні до фаху вчителя, яке змінюється від однієї з привабливих професій, на думку п'ятикласників, до однієї з найнеprestижніших з точки зору старшокласників;

- дівчата усіх класів схильні виділяти як престижні професії лікаря, вчителя, представників мистецького напрямку, хлопці — адміністративно-політичної, спортивної сфери, міліціонерів, представників бізнесових структур.

Традиційно, професійна орієнтація у загальноосвітніх школах розпочинається в 9–11 класах. Наші дослідження виявили, що основні уявлення про світ професій сформовані вже у школярів 5–7 класів, тож для ефективної підготовки молоді до свідомого вибору фаху профорієнтаційну діяльність слід розпочинати значно раніше, ніж це, зазвичай, робиться. Важливо при реалізації її завдань враховувати особливості сприйняття опантантами світу професій, допомагати школярам об'єктивно оцінювати кожен професію відповідно до власних бажань, можливостей, а не лише опираючись на тенденційні уявлення про престижність того чи іншого фаху.

Вкінці зауважимо, що престижність професії — це соціальна категорія, яка має як об'єктивний, так і суб'єктивний зміст. Різні соціальні групи та індивіди мають власні позиції щодо престижності, по-різному підходять до її визначення, але в основі уявлень про престиж професій лежать такі спільні для всіх фактори, як зміст та умови праці, матеріальна винагорода за неї. Саме на основі вказаних вище чинників є можливість змінювати шкалу професій, впливати на систему суспільного розподілу праці так, щоб зменшувати, а в окремих випадках, ліквідувати розрив у ставленні до тих чи інших професій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голомшток А. Е. Выбор профессии и воспитание личности школьника. — М.: Педагогика, 1979. — 160 с.
2. Ендальцев В. С. Выбор профессии: социальные, экономические и педагогические факторы. — К. — Одесса: Выща школа, 1982. — 151 с.
3. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения: Учеб. пособие для студ. Высш.пед. учеб. заведений. — М.: Академия, 2004. — 304 с.
4. Чердиченко Г. А., Шубкин В. Н. Молодёжь вступает в жизнь. — М.: Мысль, 1985. — 79 с.
5. Чернявская А. П. Психологическое консультирование по профессиональной ориентации. — М.: ВЛАДОС — ПРЕСС, 2003. — 96 с.
6. Ярошенко В. В. Школа и профессиональное самоопределение учащихся. — К.: Радянська школа, 1983. — 113 с.

Лілія КРУТЧЕНКО

ПРОБЛЕМИ ЗМІСТУ І МЕТОДИКИ ХУДОЖНЬО-КОНСТРУКТОРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлюються основні проблеми змісту художньо-конструкторської підготовки учнів загальноосвітньої школи. Запропоновані деякі питання методики навчання учнів основам художнього конструювання.